

Vietnam, de dertig jaar na het vertrek van de Amerikanen

Door: Ton van Naerssen, Faculteit der Managementwetenschappen, Radboud Universiteit Nijmegen

De dramatische beelden van Saigon op 30 april 1975 staan bij velen in het geheugen gegrift. Het dak van de Amerikaanse ambassade staat volgepakt met mensen. Een grote legerhelikopter hangt er klapwiekend boven. Wanhopig proberen Vietnamezen een plaatsje te veroveren. Dan verheft het hefschroefvliegtuig zich boven het gedrang en vliegt het weg naar een marineschip voor de kust. Even later valt Saigon in handen van de Vietcong, de Verenigde Staten opschepend met een trauma dat ze nu in Irak weer parten speelt. Hoe is het Vietnam vergaan in de afgelopen dertig jaar? Hoe is het land er weer bovenop gekomen? Wat voor ontwikkelingsmodel heeft men toegepast? Heeft het vooruitgang gebracht?

Op 30 april is het dertig jaar geleden dat Saigon capituleerde en er een einde kwam aan het bestaan van Zuid-Vietnam. De republiek was met steun van de Verenigde Staten in 1955 in het leven geroepen, als tegenhanger van het communistische Noord-Vietnam. De Amerikanen vergisten zich. Meer dan een strijd voor of tegen een vrijemarktideologie was de inzet voor Vietnamezen de onafhankelijkheid van een verenigd Vietnam. De oorlog duurde twintig jaar. Tegen het einde van de jaren zestig bevonden zich een half miljoen Amerikaanse soldaten in het land. De Amerikaanse publieke opinie keerde zich steeds meer tegen de oorlog. Toen bij het Tet-offensief in 1968 meer dan honderd steden werden aangevallen, was de maat vol en werd het tijd voor vredesbesprekingen. Na vijf jaar onderhandelen kwam het Akkoord van Parijs tot stand, waarbij een Raad voor Nationale Verzoening werd ingesteld en de Amerikaanse troepen zich terugtrokken. Maar de Raad werkte niet, nieuwe gevechten braken uit en in 1975 viel uiteindelijk het doek. Zo kwam er een einde aan een van de bloedigste oorlogen sinds de Tweede Wereldoorlog. Naar schatting 365.000 Vietnamese burgers verloren het leven, terwijl 900.000 Vietnamese soldaten sneuvelden. Aan Amerikaanse zijde stierven 55.000 soldaten.

Historie

Vanouds wordt in Vietnam een verschil gemaakt tussen Noord- en Zuid-Vietnam. Dit verschil valt samen met de ligging van twee belangrijke deltagebieden, namelijk dat van de Rode Rivier en van de Mekong. Het noorden werd tot in de 11de eeuw overheerst door China. Het confucianisme met zijn nadruk op hiërarchie, discipline en spaarzaamheid drong zodoende diep in de mentaliteit van de noordelijke Vietnamezen door. In de dorpen stonden collectiviteit en zelfvoorziening centraal. De Rode Rivierdelta was en is extreem dicht bevolkt. Al voor de Tweede Wereldoorlog woonden er 430 personen per km², in sommige gebieden zelfs 1500 per km². In het zuiden moesten de Vietnamezen zich verweren tegen de Khmer, een volk uit het gebied dat nu Cambodja heet. Het zuiden was minder dicht bevolkt.

De Mekongdelta is pas in de Franse tijd op grote schaal in cultuur gebracht en het landbezit was niet zo versnipperd. Het merendeel van de bedrijven was meer dan 5 ha groot en daarmee van een omvang die in Noord-Vietnam gerekend zou worden tot grootgrondbezit. Hier ontstond een andere mentaliteit: individualistischer en meer op handel gericht. De Fransen hadden het oog vooral gericht op Zuid-Vietnam. Dat werd een kolonie, met een daarbij behorende exportstructuur gebaseerd op de uitvoer van rijst, rubber en koffie. Het noorden en midden van Vietnam werden protectoraten. De koloniale periode versterkte daarmee het verschil tussen het zuiden en het noorden van het land. De verschillen moeten we echter niet overdrijven. Zoals de Nederlandse geografen De Vooy en Tamsma in een handboek uit 1960 schrijven,

spreken de over een strook van 1200 kilometer verspreide bevolkingsgroepen dezelfde taal, hebben ze dezelfde sociale organisatie, beoefenen ze eenzelfde soort rijstteelt en bouwen ze hun huizen in dezelfde trant. Ze noemen een dergelijke eenheid in 'zover uiteen gelegen gebieden uniek in Zuidoost-Azië'

Doi Moi

Na de hereniging van 1975 werd met de opbouw van het land begonnen. Dit gebeurde met behulp van een vijfjarenplan, dat alle tekenen vertoonde van een socialistisch dogmatisme. De voornaamste ingrediënten waren centrale planning, het tegengaan c.q. afschaffen van marktmechanismen en de oprichting van staatsindustrieën, communes en coöperaties. In het noorden was men na de aftocht van de Fransen in 1954 begonnen met staatsindustrieën, overheidsregulering van de handel en een landhervorming, die uiteindelijk leidde tot de vorming van coöperaties. Het systeem werkte in Noord-Vietnam. Dezelfde principes werden na de hereniging toegepast in Zuid-Vietnam, maar dan in een veel sneller tempo en onder andere omstandigheden. Hier had de hervorming veel minder succes. Het zuiden had de graanschuur moeten zijn voor het gehele land, maar al snel traden rijsttekorten op. Daarnaast werd de economie totaal ontwricht, onder andere omdat de straffe socialisering van de productiemiddelen en de handel leidde tot de vlucht van grote delen van de middenklassen naar het buitenland. Deze sociale laag, die voor een groot gedeelte uit Chinezen bestond, vormde de ruggengraat van de economie in Zuid-Vietnam. Haar desintegratie was dan ook catastrofaal. Vietnamezen in het hele land begonnen het systeem te ontduiken door er allerlei variaties op te verzinnen. De coöperaties gingen bijvoorbeeld contracten met individuele huishoudens aan, boeren besteedden extra aandacht aan de kleine stukken privé-land die ze nog hadden, en er ontstond een informele handel die zich onttrok aan staatscontrole. Zolang een en ander niet de spuigaten uitliep, werden deze afwijkingen van het systeem getolereerd. Uiteindelijk werden ze zelfs officieel toegestaan. In 1986, tien jaar na de oorlog, kondigde Vietnam de Doi Moi (hervorming) af, die de markteconomie gedeeltelijk toeliet. De politieke leiding bleef echter in handen van de Vietnamese Communistische Partij. In 1991 kreeg de markteconomie het fiat van het partijcongres, het hoogste beslissingsorgaan in Vietnam. In 1992 kwam vervolgens een nieuwe grondwet tot stand waarin werd vastgelegd dat de communisten een leidende rol zouden blijven spelen, maar ook dat de Vietnamese economie volgens de beginselen van de vrije markt zou werken. Iedere Vietnamees kreeg het recht om productiemiddelen te bezitten. Op nationaal niveau maakte een aantal wetten de overgang naar een socialistische markteconomie mogelijk. Voor de landbouwsector, waarin de meeste Vietnamezen werkten, was in 1988 Resolutie 10 van belang. Deze moedigde coöperaties aan land te verhuren aan individuele huishoudens, aanvankelijk voor vijf jaar, later voor twintig jaar. Formeel-juridisch bleef het land echter in handen van de staat.

Belangrijk was de economische opening van het land door de Wet op Buitenlandse Investerings in 1987 en daaropvolgende aanvullende wetten en maatregelen. Sinds 1990 zijn joint ventures mogelijk, in 1992 werd volledig buitenlands eigendom toegestaan in Export Processing Zones, en in 1993 beëindigden de Verenigde Staten de handelsboycot en werden relaties met het IMF en de Wereldbank aangegaan. De Verenigde Staten zijn momenteel na Japan de voornaamste handelspartner en een belangrijke bron van buitenlandse investeringen. Buitenlandse investeringen bedragen nu 20 procent van het totaal en betreffen een derde van de industriële productie.

De State Owned Enterprises (SOEs) blijven echter van eminent belang. Het zijn geen ondernemingen in Westerse zin; ze worden gerund door de departementen van de verschillende ministeries. Partijfunctionarissen, zowel hoge ambtenaren als militairen, zijn ermee verbonden – de managers zijn zowel staatsambtenaren als ondernemers. Veel van de bedrijven lijden verlies. Desondanks zorgen zij nog steeds voor een groot deel van de industriële productie. Staatsbedrijven zijn te vinden in de zware industrie, het transport- en communicatiewezens en in

de productie van consumptieartikelen. Zo heeft de staat een monopolie op de sigarettenproductie. Staatsbedrijven krijgen ook veel gemakkelijker toegang tot kredieten.

Achtergrond

Hoewel de Vietnamese bevolking al bezig was 'van onderaf' veranderingen in het systeem te bewerkstelligen, valt de Doi Moi alleen goed te begrijpen in het brede perspectief van de politieke economie van het socialisme en van ontwikkelingen in Oost-Azië in de laatste decennia van de 20ste eeuw.

Vietnam was gedurende de oorlog en daarna sterk afhankelijk van steun uit de Sovjet-Unie en haar satellietstaten in Oost-Europa. Veel Vietnamezen bezochten deze landen voor onderwijs en training. Zo leerden ze nieuwe vormen van staatsmanagement in Hongarije en de DDR kennen. Toen president Gorbatsjov in 1986 de perestrojka en glasnost afkondigde, was ook in Vietnam een goede voedingsbodem voor verandering aanwezig. Met China waren de relaties minder hartelijk.

Dit had te maken met de toenadering van China tot de Verenigde Staten sinds 1970 en de gebeurtenissen in het buurland Cambodja. Ten tijde van de Rode Khmer, in de periode van de killing fields (1975-1979), volgde dit land een radicale maoïstische koers waarbij het werd gesteund door China. Toen de strijdkrachten van de Rode Khmer over de grens trokken en er slachtoffers in Vietnam vielen, was de maat vol. Vietnam trok Cambodja binnen en dreef de Rode Khmers de rimboe in. China begon vervolgens een kortstondige grensoorlog met Vietnam, wat de onderlinge relaties natuurlijk niet ten goede kwam.

Ongetwijfeld volgde Vietnam echter met interesse de economische veranderingen in het grote buurland, onder andere vanwege de grote overeenkomst in rijstcultuur en agrarisch systeem. China had in 1978, twee jaar na de dood van Mao Zedong, de economie geliberaliseerd. Op het platteland werd het Eigen Verantwoordelijkheidssysteem ingevoerd, waarbij huishoudens de plaats gingen innemen van productieteams en communes bij de agrarische productie. Daarnaast werden particuliere industrieën toegestaan, groeide er in de steden een informele sector en deden buitenlandse industrieën hun entree in de Speciale Economische Zones die in de zuidelijke kuststreken werden opgezet. De economie bloeide op, het eerst op het platteland waar het nieuwe systeem een succes was en de agrarische productie behoorlijk toenam.

Ten slotte konden de Vietnamese leiders zich ook spiegelen aan de Tjiggereconomieën van Zuid-Korea en Taiwan. Hun fenomenale economische groei was te danken aan een landbouwhervorming waarbij een zelfstandige kleine boerenstand tot stand kwam. Daarnaast voerden Zuid-Korea en Taiwan een protectionistisch beleid dat de eigen markt afschermdde en zo imports substitutie en een zware industrie mogelijk maakte – het belang van landhervormingen en protectionisme wordt vaak onderschat. Bovendien werd de exportgerichte industrie gestimuleerd die in handen was van een eigen industriële klasse. Het verschil met China was dat in het veel kleinere Zuid-Korea en Taiwan de industrie overwegend in particuliere handen was en niet in die van de staat. De overeenkomsten tussen de Chinese socialistische markteconomie en de Oost-Aziatische ontwikkelingsstaat zijn echter groot. Staatsinterventie in de economie en een autoritaire regeringsvorm zijn in beide gevallen de pijlers van het ontwikkelingsmodel.

Ongetwijfeld heeft Vietnam geleerd van de ervaringen in de regio. Interne factoren en krachten dwongen Vietnam tot een heroriëntatie in de economie. Voor de oplossing van zijn problemen kon het land zich spiegelen aan nabijgelegen staten, die een succesvolle staatsgeleide economie paarden aan een autoritaire politieke structuur. Het resultaat was de Doi Moi, waarvan de basisideeën nauwelijks afwijken van ontwikkelingsmodellen elders in de regio.

Een nieuwe Aziatische Tijger?

De verandering in het beleid heeft Vietnam geen windeieren gelegd. Sinds tien jaar bedraagt de jaarlijkse economische groei gemiddeld 7 procent, dat wil zeggen dat het BNP in tien jaar is verdubbeld. De armoede is afgenomen: in 1992 leefde nog 58 procent van de bevolking in

armoede, nu is dat 30 procent. Dit geeft trouwens aan dat Vietnam nog steeds een arm land is. Het BNP per hoofd van de bevolking bedroeg in 2004 slechts 450 USD. Problemen liggen in de slechte infrastructuur, de bureaucratie en de corruptie. Dit heeft te maken met het bestaan van een schaduw economie.

Zowel informele en familierelaties als traditionele patroon-cliëntverhoudingen blijven een rol spelen in het zakelijke verkeer. Staatsbedrijven en coöperaties kunnen bijvoorbeeld feitelijk familieondernemingen zijn! Tot de schaduw economie behoren ook de informele handel en de smokkel, corruptie en criminaliteit. Daarom is het nog veel te vroeg te spreken over een nieuwe Aziatische Tijger, zoals je hier en daar wel hoort. Geopolitiek gezien moet Vietnam voorzichtig manoeuvreren in Zuidoost-Azië. Doorslaggevend in het buitenlandse beleid is de angst voor China. Vietnam zoekt daarom partners die tegenwicht kunnen bieden. Daarom is het lid geworden van de ASEAN, het Zuidoost- Aziatische politieke bondgenootschap waar China geen lid van is. Daarnaast zoekt Vietnam economisch aansluiting bij landen als Japan en Zuid-Korea, en is het lid geworden van de APEC, het Aziatisch-Pacifische economische samenwerkingsverband waaraan ook China en de VS deelnemen. De VS bieden daarin tegenwicht tegen China.

Probleem voor Vietnam is echter dat de APEC steeds meer gedomineerd wordt door de VS, die deze organisatie gebruiken om hun neoliberale agenda door te drijven en – sinds 9/11 – de strijd tegen het terrorisme. De liberale wereldmarkt die de VS propageren, is echter nadelig voor Aziatische landen in opbouw zoals Vietnam, die goede ervaringen hebben opgedaan met staatsgeleide ontwikkelingsmodellen.

Dat is de ironie van de Vietnamese geschiedenis. De Verenigde Staten zagen Vietnam indertijd als een bedreiging voor de Zuidoost-Aziatische regio (dominotheorie). Het zou immers om een communistisch land gaan dat in de rug gesteund werd door China. Nu zoekt Vietnam de vriendschap met de Verenigde Staten en wel om China op afstand te houden. ■

Bronnen

- Chaliand, G. 1969. *The Peasants of North Vietnam*. Pelican Books, Harmondsworth.
- Fahey, S. 1997. Vietnam and the 'Third Way': the nature of socio-economic transition. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 88, 5: 469-480.
- Gourou, P. 1955. *Les paysans du delta tonkinois*. Mouton, Paris / La Haye.
- Fforde, A. & S. de Vylder 1996. *From plan to market. The economic transition in Vietnam*. Westview Press, Boulder.
- Kleinen, J. (ed.) 2001. *Vietnamese society in transition. The daily politics of reform and change*. Het Spinhuis, Amsterdam
- Nieuwenhuis, W. 2000. *Vietnam. De nooit verdwenen oorlog*. De Balans, Amsterdam.
- Paulzen, H. 2002. *Vietnam: mensen, politiek, economie, cultuur, milieu*. KIT Landendocumentatie, Amsterdam.
- SIDA (Zweedse organisatie voor ontwikkelingssamenwerking) 2003. *Country Analysis*. Zweedse Ambassade (www.sida.se), Hanoi.
- Vooy, A.C. de & R. Tamsma 1960. *Panorama der Wereld deel 2: Oost-Europa – Azië*. Romen, Roermond en Maaseik.